

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆՍԻՐԱԿԱՆ-ԳԻՏԱԿԱՆ-ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

ՌՅՀԴ-ՌՅՀԵ

ՀԱՅՈՐ

ՁԲ

1925

ՅՈՒԼԻՍ

ԹԻՒ 7

ԲԱՆՈՍԻՐԱԿԱՆ

Շ Ա Բ Ա Թ Ե Ի Կ Ի Ի Ր Ա Կ Է

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ռ Յ Ի Ա Ն Զ Ա Ր Ր Ռ Յ Մ Է Զ

Եկեղեցական հնախօսութեան կողմանէ կարեւոր խնդիր մ'է անշուշտ հանգստեան հրէական ու քրիստոնէական օրերուն հա- կադրութիւնը կամ փոխանակութիւնը, որ ներկայ քրիստոնէից մէջ դաւանական տար- րերութիւն մ'ալ ստեղծած է: Եւ կ'արժէ զիտնալ թէ ինչպէս կամ ինչ պատճառ- ներէ յառաջ եկան մին և միւս օրերը, և կամ ինչպէս վարուեցաւ եկեղեցին անոնց նկատմամբ իւր ծագմանը մէջ:

Ա. ՇԱԲԱԹԸ: — Տասնարանեայ պատ- զամաց մէջ, զոր Եհովան որոտաց Սիւնայի կատարէն, գրուեցաւ և այս. «Յիշնալիք զօրն շաբաթոց սրբել զհաս»: Եւ կը չափէ ու կը ճշդէ օրն ալ. «Վկեց օր պիտի գոր- ծես ու պիտի կատարես բոլոր գործերդ, և եօրեկորդ օրը շաբաթ է քու տէր Աս- տուծոյդ» (Եւր, Ի, 8-10): Այսպէս հան- զրատեան օրուան պահպանութիւնը կու գար մասն կազմելու տասնաթիւ ծանրա-

ծանր պատուիրանաց, և ստիպողական կը դառնար ամենուն:

Մեր քննութեան նիւթ պիտի կազմեն հոս նախ՝ շաբաթի անունը, օրը, ծագու- մը, նպատակը, ստիպողականութիւնը, պահպանութեան եղանակը, և Յիսուսի վարժունքն անոր նկատմամբ, և յետոյ պիտի խօսինք կիրակէի վրայ:

1. Երբայեցերէն է շաբաթ, որ կը նը- շանակէ հանգիստ. որով պատուիրանը կը թարգմանուի պարզապէս, «Յիշէ հանգիստեան օրը՝ որ սուրբ պահես զայն»: Եւ թէ «եօթներորդ օրը հանգիստ է քու տէր Աս- տուծոյդ»:

2. Այս տեղ հանգիստը կայ, բայց օրը չէ ճշդուած. կ'ըսէ միայն՝ թէ «եօթներորդ» օր մ'է. այսինքն ամէն եօթն օրերէն վեր- ջինը: Օրուան լուսութենէդ յայտնի է՝ որ պատուիրանին մէջ աւելի կարեւոր է հան- գիստը քան անոր օրը. և մեք զայս որո-

նեւու համար՝ կը կարօտինք հրէական աւանդութեան, որոյ Յիսուսի ժամանակ և մինչև ցարդ պահած օրն էր անտարակոյս Սինայի պատգամատրութեան սրբածն ալ:

Յ. Սակայն լերան պատգամէն շատ կանուխ է Հրէից մէջ եօթնեկէ կազմուած թիւնը և եօթներորդէն սրբութիւնը՝ Հրէական ժողովուրդն անապատին մէջ երբ սկսաւ առաջին անգամ երկնապարգել մանան հաւաքել՝ իւրաքանչիւր օրուան բաւական չափով՝ ըստ հրամանին Մովսիսի, «վեցերորդ օրը կրկնապատիկ ժողովեցին կարեորդ», կ'ըսէ ս. Գիրքը, մէկ բաժինը պահելու համար յաջորդ օրուան, որ իրենց հանգստեան սովորեալն օրն էր. և զայս կ'ընեն ինքնաբերաբար, զոր Մովսէս իմանալով՝ կը հաստատէ ու կը վաւերացնէ (Եւր, ԺԶ, 19-27): Եւ այդ ժամանակ զեռ չէր ելած ի Սինայ:

Բայց շարաթի գոյութիւնը հրէական ազգէն ալ յառաջ սկսած է, և կը տեսնուի փաղկեցող ճով՝ շարաթաւ կոչմամբ, որ էր աստուածոց նուիրեալ օր մը, և կը մեծարուէր աղօթիւք ու զոհերով. այս տարբերութեամբ՝ որ թաղական եօթնեակը լուսնական ամսոյն սկիզբէն կը հաշուէր, որով անոնց շարաթը չէր համեմատիւր հրէականին հետ՝ Յայտնի է ուրեմն՝ որ Հրեայք շարաթու գաղափարը սովորած էին փաղկեցնելներէն ու նուիրած Եւրոպայի, և Մովսէս զայն հաստատեց, փոխանակ նոր օր մը նշանակելու: Զուգադիպութիւն մ'էր որ կը կատարուէր պատուիրանին և սովորական դարձած օրուան միջեւ:

4. Տասնարանեայն շարաթին նպատակն ալ կը ճշդէ. «Վասն զի տէր Աստուած վեց օրուան մէջ ըրաւ երկինքն ու երկիրը և ծովը և ինչ որ կայ անոնց մէջ, և եօթներորդ օրը հանգչեցաւ. անոր համար Տէրն օրհնեց ու սրբեց եօթներորդ օրը» (Եւր, Ի, 11): Այս բացատրութիւնը պատգամաց մասն էր, թէ Մովսէս յաւելցուց,

յայտնի չէ: Բայց արարչութեան վեցօրեայ հաշիւն ըստ տառին չենք կարող առնուլ. վասն զի մովսիսական նկարագրին մէջ այդ օրերն յայտնապէս շրջաններ են, որոց մէջ Աստուած կը ստեղծէ ցամաքայնոց տեսակները, իսկ բուսոց սերմերը, և ջրայնոց ու ջրասէր թռչնոց ծուծերը, և հրաման կու տայ՝ որ նախաստեղծ լուսոյ ջերմութեամբ երկիրն ու ջրերը կամ մօրերը մեզ ծանօթ բնական շրջանով յառաջ բերեն իրենց յանձնուած էակները (Երեմ. Ա): Երկիրը, կ'ըսէ, թող բոյսեր հանէ, և ջրերը՝ զեռուններ ու թռչուններ, կը հետեւի՝ որ նախ ինք տուաւ անոնց արագաւանդութեան տարիները, և անոնք տեսական ոճով ու ժամանակով արտադրեցին: Որով այս նկարագրին մէջ իրական օրեր չկան, այլ տեսական գոյացումն օրերով բացատրուած է: Ոչ ալ Աստուծոյ «Հանգչիլը» տառական իմաստ ունի. վասն զի Աստուծոյ գործը չդադրեցաւ բնաւ, այլ մասնաւոր երթալով աւելի ընդարձակուեցաւ՝ տեսական պատկանող յարաճուն անհատները գոյացնելու և պահպանելու համար: Որով Յիսուս այդ հանգչիլն առարկողնեւ, բուն կրնար ըսել իրաւամբ՝ թէ «Իմ Հայրս մինչև ցարդ կը գործէ» (Յոհ. Ե, 17):

Պարզ յարմարական կամ աւանդական բացատրութիւն մ'էր ուրեմն Մովսիսի կողմէն՝ արարչութեան եօթնօրեայ հաշիւը, զօրացնելու համար Հրէից աչքին՝ եօթնեւորդ օրուան պահպանութեան կարեւորութիւնը: Յիսուս ընդ հակառակն շարաթուն նպատակ կը դնէ մարդուն շահը, բնելով. «Շարաթը մարդուն համար եղաւ» (Մրկ. Բ, 27): այսինքն անոր բարոյական օգտին և նիւթական հանգստեան համար, որպէս զի կազդուէր ինչպէս աստուածապաշտութեամբ, և միանգամայն զօրացնէր իրեն յոգնած մարմինը՝ դադրելով աշխատութենէ:

Ծ. Գիտենք՝ որ տասնարանեայ պատուիրանը դրական լինելէ յառաջ բնական օրէնք են, գրուած մարդոց սրտերուն մէջ ըստ առաքելոյն (Հովմ. Բ, 14-15), և ստիպողական ամենուն՝ ցարեղէն տախ-

1. Հմմտ. Vigouroux, Diction. de la Bible, V, 1922.

տակաց վրայ արձանագրուելէն անկախաբար: Բնական օրէնք էր ուրեմն անոնց պահանջած հանգիստն ալ: Սակայն բնական օրէնքը, կամ մեր խելքը՝ որուն մէջ գրուած է այն, չի ճշդեր՝ թէ քանի՜ օրէն մին և որը նուիրելի է Աստուծոյ կամ մարմնոյ հանգստեան. որով տաճարաւնայն ևս օրը չի նշանակեր, այլ միայն «հանգստեան օր» մը: Հետևաբար ոչ բնական, այլ դրական օրինաց արդիւնք է մեզ ծանօթ օրը, մանաւանդ թէ քաղղեհէնական աւանդութեան, ինչպէս տեսանք. և իսկապէս չունի, չի կրնար ունենալ «հանգստեան» բնական պատուիրանին ոյժը. այնպէս որ եթէ փոխանակ շաբաթուն՝ ուրիշ օր մը սահմանուած լինէր, հանգստեան օրէնքը հաւասարապէս զօրաւոր պիտի մնար:

6. Շաբաթու պահպանութեան եղանակն էր այսպէս. «Չպիտի կատարես անոր մէջ ըու բոլոր գործերդ, ղուն և ըու ուսուրը, դուստրը, ծառան և աղախինը, եզն ու էջը և ամէն անասունը, օտարականն ու պանդուխտը՝ որ ըու մէջդ են» (Ելք, Ի, 9-10): Արգիլուած էր այդ օրը կերակուր եփել, զոր պէտք էր նախորդ օրը պատրաստել (Ելք, ԺԶ, 23). մանաւանձն ժողովը գետնէն (անդ՝ 26-29), կրակ վառել տան մէջ (անդ՝ Լե, 3), սերմանել կամ հնձել (ԼԳ, 21), փայտ քաղել (Թիւք, ԺԵ, 32-36), բռն վերցնել իւր վրայ կամ ներս բերել (Երեմ. ԺԷ, 21), հնձան հարկանել, որայ կրել, զրատին վրայ բռն դնել, վաճառել կամ գնել որ և է ուտելիք կամ բան (Նեեմ. ԺԳ, ԺԳ, 15-16), խնկել մեռեալները (Ղուկ. ԻԳ, 56), և այլն:

Այդ արգիլուած գործերուն դէմ կային նաեւ հրամայուածներ. ինչպէս զոհեր ու նուէրներ մատուցանել Աստուծոյ (Թիւք, ԻԲ, 9-10. Եզեկ. ԽԶ, 4-5), և «սուրբ ժողով» կատարել (Ղեւտ. ԻԳ, 3 ըստ եբր. Բ. Մակար. 2, 11), անոր մէջ կարդալով մարգարէները (Գործք Առ. ԺԳ, 27. ԺԵ, 21. Ղուկ. Գ, 17), և հուսկ օրհնուլ թիւն մ'ալ երգելով (Մատթ. ԻԶ, 30): Ուրիշ ձիւսկատարութիւն չունի շաբաթը:

Հրէական ժողովուրդն առաքելական դաւրուն մասամբ ցրուած օտար երկիրներ, դեռ աւելի պարզած էր զայն, զանց ընելով զօհներն ու նուէրները, որոնք Երուսաղեմի տաճարին մէջ միայն կրնային մատուցուիլ ըստ օրինաց, և շատանալով ժողովներ գումարել և անոնց մէջ կարդալ «օրէնքն ու մարգարէները» (Գործք Առ. ԺԳ, 14-15):

7. Երբ կը ճննենք Յիսուսի կեանքն իւր քարոզութեան հոռամայ շրջանին, կը տեսնենք՝ որ Սինայի պատգամատուն մարդացած՝ այլ եւս չի ընծայեր շաբաթուն հրէական մեծարանքը: Իրաւ է՝ թէ նոյն օրը կը մտնէ ժողովներու մէջ. յայտ Իւր դերը կը լինի հոն քարոզել, իւր առաքելութիւնը կատարել, ոչ թէ սոսկապէս մասնակցիլ անոնց (Մարկ. Ա, 21. 2. 2. Ղուկ. Գ, 16, 31. ԺԳ, 10): Զհաշուելով Հրէից քողոքներն առ հասարակ իւր շաբաթօրեայ բժշկութեանց դէմ, որոց յառաջ բերած շաբաթօրեայութիւնը և աղմկով շաբաթուն անդորրութիւնը կը խանգարուէր, կը կատարէ կամ կատարել կու տայ այն պիտի գործեր ալ՝ որոնք ուղղակի կը հակառակէին նոյն օրուան տառական պահպանութեան: Ահա օրինակներ:

Շաբաթ օր մը կ'անցնէին արտօրէն, և աշակերտներն անօթեցած, սկսան հասկեր փրցնել, շփել իրենց ափերուն մէջ և ուտել, ինչ որ չէր համաձայնիր վերոյիշեալ խիստ սահմանին, որ կ'արգելուր կերակրոյ պատրաստութիւնը. և փարիսեցիք դիտողութիւն ըրին Յիսուսի, որ չժխտեց անոր շաբաթուն հակառակ լինելը. այլ յիշեցուց Դաւթի մէջ օրինազանցութիւնը, և ըսաւ՝ թէ «Որդին մարդոյ շաբաթին ալ տէրն է» (Ղուկ. 2, 1-5). այսինքն թէ կարողութիւն ունէր լուծելու զայն, և այդ պատճառաւ ալ կը լուծէր:

Նմանապէս հին անդամալոյծ մը կը բժշկէ շաբաթ օր, և կ'ըսէ անոր. «Մահեմք առ ու գնա», և նա ելաւ, «մահեմք առաւ ու կը շրջէր». իսկ մեք տեսանք՝ որ օրէնքը չէր ներեր որ և է բռն վերցնել. և Հրեայք ըսին բժշկելոյն՝ թէ «շաբաթ

է, և ներկի չէ ճիշդ վերցնել մահիճդ»։ Աւետարանիչն ալ կը հաստատէ հոգ՝ թէ Յիսուս այդպիսի գործերով «կը լուծէր շարաթները»։ Իսկ Տէրը չէր ժխտեր լուծելը, այլ կ'արդարացնէր, ըսելով՝ թէ «Իմ Հայրս մինչև հիմայ կը գործէ, և ես ալ կը գործեմ» (Թ. Ե, 8-10, 17, 18)։ Ուրեմն հոս ալ յայտնի է Փրկչին շարաթը լուծելու կամ վերածելու սկսածը։ Եւ այսպէս հրէական շարաթը սկսած էր խախտիլ նոյն ինքն Յիսուսի գործով ու վարդապետութեամբ։

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

(Շարունակելի)

ՔՆՆԱԿԱՆ ՆՇՄԱՐՆԵՐ ԵԶՆԻԿԻ ՄԱՍԻՆ

(Լ. Մարիէսի աշխատութեան առթիւ)

I.

Հին մատենագիրների շարքում Եզնիկ կողորացին այն բացառիկ գէմբերիցն է, որ պահել է գոնէ ցայժմ իր աւանդական հոչակը ամուր, և ամբասիրւ Սյն ինչ ներկայումս անվստահութիւնն ու կասկածները մթազնել են մեր գրի սկզբնական շրջանի հորիզոնները և թանձր ստուեր ձգել շատ անունների վերայ, Եզնիկը մնացել է անխոցելի և ամեն տարակուսանքից վեր։ Չէ թէ միայն ոճի և բովանդակութեան կողմից, այլ և հաւաստիութեան տեսակետից կողորացու փոքրիկ երկը հաշուում է հայ գրականութեան պարծանքը։

Եզնիկին նուիրուած նոր ուսումնասիրութիւնը, որ պատկանում է մի լատին կրօնաւորի, չի սպառնում բնաւ որ և է կերպ նսեմացնելու նորա դարաւոր փառքը։ Ընդհակառակը, հայ բանասէրների կողմից, գլխաւորապէս Նաբայրի և Աճառեանի, յայտնուած ճանի մի դիտողութիւններ, որոնք նկատում էին բժեք գտնելու Եզնիկի գործի մէջ, Լ. Մարիէսի խոնչում մտքի առաջ ընկրկում են և չքանում։

Հէնց սկզբից Եզնիկի նոր ցննադատը յայտնում է, որ աւանդական տեսակէտը

ստոյգ և ընդունելի է համաձայն Ս. Վերբի լուսարանութեան, և մատենագիր Եզնիկ կողորացին (սխալմամբ կողոր Տայրի մէջ է դնում) այն անձն է, որ ներկայ էր Արտաշատի ժողովին 449 թականին և որ իր երկը գրել է 441, աւելի ճիշդ 445-448 թ. մէջ, ինչպէս հաշուում է նոյն վեբերը։ Այստեղից հետևումէ այն յայտարարութիւնը, որ անում է Մ., որ «Եզնիկի հարց չկայ, ինչպէս հայ խորհանցու և կամ Աթաթանգեղոսի և ուրիշ նման հարցեր»։

Դժբախտաբար, վաղամամ ենք համարում այսօրինակ համարձակութիւններ և ցուում, որ Մարիէս, հակառակ իր ցննական և զննական ընտրի ձիրքերին, հաւատ է ընծայել վեբերի հաշիւներին, որ համոզիչ հիմքեր ունենալուց հետո են։

Արդարեւ, վեբերի ելակէտը Եզնիկի մի նկատողութիւն է պարսից կրօնի մասին, որ «ընդ գրով չեն կրօնքն», այսինքն գրի չեն առնուած, ուստի երբեմն այս են ասում, երբեմն այն մարդկանց խաբելու և մոլորեցնելու համար (Բ. 9)։ Այս խօսքերը Եզնիկը չէր կարող սասել, ըստ վեբերի, պարսից հազարապետ Միհրեքսէնի դաւանական նամակից յետոյ, որ ուղղուած էր հայերին Յազկերտ թագաւորի հրամանով։ Պարսից թուղթը և նրա պատասխանը հայոց կողմից, գրուած Արտաշատի ժողովում, նմանութիւն ունին Եզնիկի գործին, որը բացատրելու նրա անմիջական անանկցութեամբ, և ուրեմն, եզրակացնում է վեբերը, նորա երկը 450ից յառաջ պիտի գրուած լինի։

Նախ յայտնի չէ, Եզնիկի նկատողութիւնն իրեն է պատկանում, թէ քաղած է զբաւոր աղբիւրից։ Ինչպէս կը տեսնենք ստորև, պարսից կրօնի վերաբերեալ հիմնական յօդուածը թարգմանածոյ է։ Եւ որ յիշեալ նկատողութիւնը վերցրած է զբաւոր աղբիւրից, զորա կտրական ապացոյցն այն է, որ նոյն միտքը գտնում ենք նաեւ Բարսեղ կեսարացու մօտ. խօսելով τὸν μαργουσαίων ἐθνός Ի մասին, նա նկատում է. οὐτε γὰρ βιβλία ἔστι παρ' αὐτοῖς οὐτε